

УДК [811.161.2:028.1](075.2)
В76

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 06.07.2018 № 734)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Ілюстрації художників *Тані Плиско, Н. В. Кридченко*

Воскресенська Н. О.

В76 Українська мова. Буквар : підруч. для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах).
Ч. 2. / Н. О. Воскресенська, І. В. Цєпова. — Харків : Вид-во «Ранок», 2018. — 112 с. : іл.

ISBN 978-617-09-0130-9

УДК [811.161.2:028.1](075.2)

Інтернет-підтримка
Електронні матеріали до підручника
розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-4654-6
ISBN 978-617-09-0130-9 (Ч. 2)

© Н. О. Воскресенська, І. В. Цєпова, 2018
© Н. В. Кридченко, ілюстрації, 2018
© Т. Плиско, ілюстрації, 2018
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2018

Любий друже!

Ти вже знаєш багато букв, умієш читати і писати. Продовжуй старанно вивчати буквар.

Умовні позначення

прочитай самостійно

прочитай, що зможеш (читає той, хто знає всі букви)

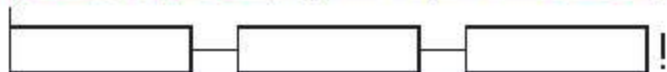
театралізуй

досліджуй медіа

виконай завдання до тексту,
дай відповіді на запитання

ай ой ей ий уй ій йо
 мій рий йод солоний свіжий
 твій рій йог гіркий корисний

Любить Йосип йогурт пити,
 Його не треба і просити.

Придумай рекламу улюбленого молочного продукту.

Знайди «зайве» слово.

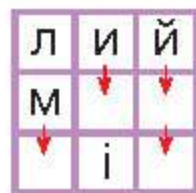
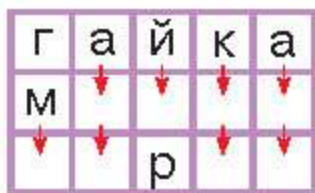
зелений
синій
третій
білий

солодкий
високий
гіркий
кислий

сумний
радісний
веселий
жовтий

Йоржик Йосипа вколов.
Йод попик — тож будь здоров!

Ліна Біленька

сірий

ляклівий

голо́дний

довгову́хий

колю́чий

зуба́тий

клишоно́гий

мале́нький

вайлува́тий

га ма ра } йо { Н к р   йо { Д г рж

□□ йка

ба га ма со ла бі

Не забувай!

Не порушуй правил!

Стій, доки трамвай не пройде.

Обходити трамвай треба тільки спереду.

Переходити трамвайні рейки треба обережно!

Сідайте, будь ласка!

Весело котив по рейках трамвай. Сергійко сидів у кріслі й пильно розглядав малюнки в новій книзі.

Аж ось зупинка. До салону увійшла тітонька.
— Сідайте, будь ласка, — підхопився Сергійко.

— Спасибі, — сказала тітонька і сіла на звільнене крісло.

Трамвай знову зупинився. Зайшла старенька бабуся. Вона тримала білий вузлик і спиралася на палку.

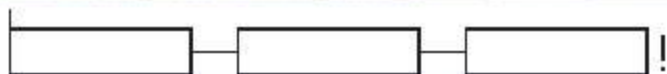
— Сідайте, бабуню, — підвелася тітонька.

— Спасибі, — сказала бабуся й, полегшено зітхнувши, сіла.

А Сергійкові стало так радісно, ніби то він поступився бабусі кріслом.

За Василем Струтинським

Яя

ям

ял

яр

як

яс

яма

яхта

мріяти

ясен

яблуна

маяк

якір

стояти

явір

ялинка

мій — моя

твій — твоя

свій — своя

На яхті

Маленькому братикові Ярику сняться яхти на морі. І ось ми у Ялті. Тут наша яхта. Вона прикрашена яскравими вогниками. Ходимо на яхті в море на прогулянку. А он і маяк. Він друг моряків.

Морські рятівники

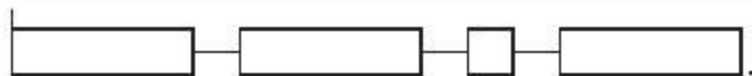
На високому березі моря стояв самотній Маяк. Своім яскравим світлом він показував кораблям шлях додому.

Якось промінь Маяка побачив Дельфін. Він підплив до берега і познайомився з Маяком. Дельфін виявився таким же добрягою, як і Маяк. Вони подружилися, бо обом хотілося робити добрі справи, допомагати комусь. Темними ночами в бурхливому морі Дельфін знаходив корабель. А Маяк спрямовував у той бік моря свій яскравий промінь. Корабель помічав світло і благополучно причалював до суші.

Ось так і дружать Маяк, який живе на березі моря, і Дельфін, який плаває в морській воді. Вони справжні друзі, і у них є спільна благородна справа — порятунок тих, хто потрапив у біду.

За Тетяною Домарьонок

Юю

сю — юс   лю — юл   рю — юр   зю — юз   тю — ют

юрба   граю   маю   люблю   Юлія
юшка   грію   мию   роблю   Юрій

Розмалюю писанку, розмалюю,
Грива́стого коника намалюю.
Розмалюю писанку, розмалюю,
Різьблену сопілоньку намалюю.
Та моя сопілонька буде грати,
Буде коник весело танцювати.

Дмитро Чередниченко

ра — ді > ють
ві — та > ють

сма — ку > ють
свят — ку > ють

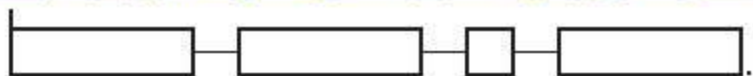
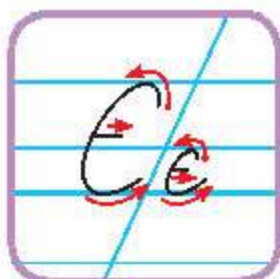
Велике свято

Люди святкують Великдень. Уранці вони вмиваються і притуляють до щічок червоні яєчка, щоб завжди бути гарними. Потім сідають до столу і вітають усіх зі святом. Вони смакують святченими пасками та яйцями. Люди радіють, що настала весна. Сподіваються, що вона принесе їм щастя.

Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ю Я

Єє

не — ен   ле — ел   те — ет   се — ес   ве — ев

синє   єнот   миє   світáє   Єва
літнє   єгер   риє   палáє   Євген

Жили два гноми — Єро^єїй та Єлисей.

Гном Єро^єїй завжди співає, звіряток годує, про ліс дбає. А гном Єлисей, навпаки, завжди нудьгує, сумує, зітхає.

— Як твоє життя зробити веселим? — запитує Єро^єїй. — Є у мене одна ідея! ...

Відтоді Єлисей більше ніколи не сумує. Диво-віжною віявилася підтримка друга.

Єнотик і Єхидна

Жив-був собі Єнотик. Він був дуже маленький і боявся ходити до лісу сам.

Якось Єнотик зустрів незнайомого звіра і трохи злякався:

— Хт-т-то ти? Як-к тебе звать? — запитав Єнотик.

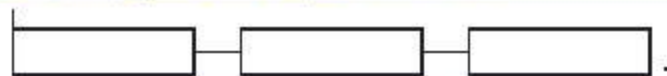
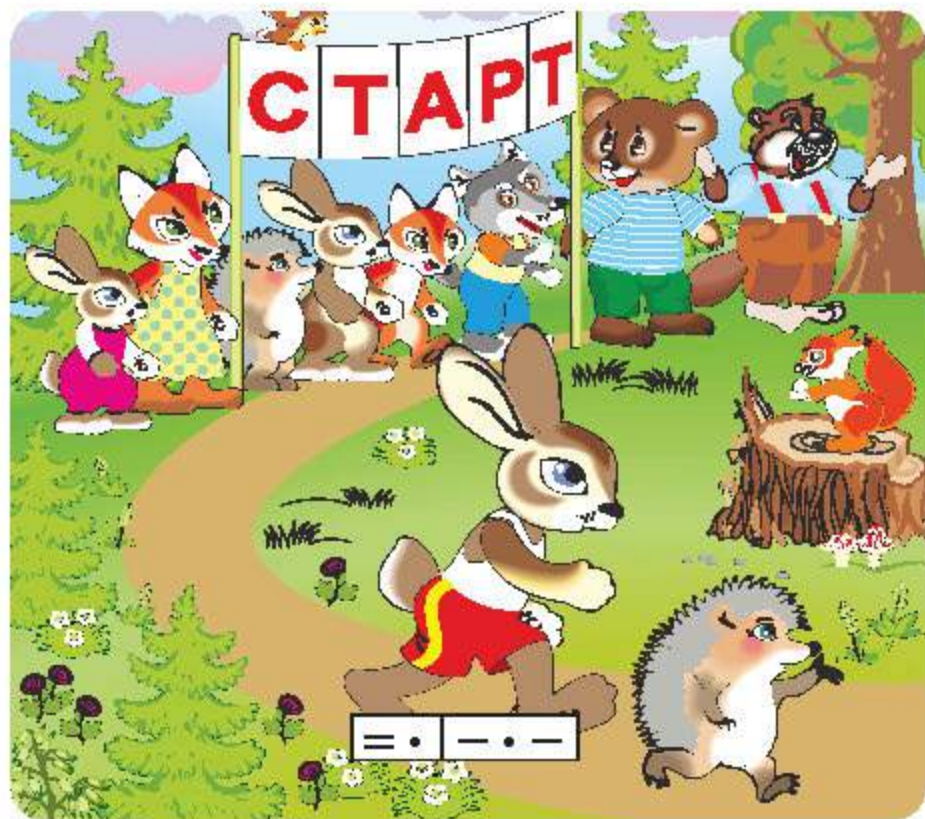
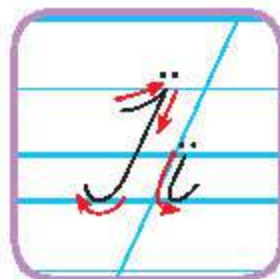
— Єхидна, — відповів звір. У нього були довгі голки і довгий ніс. — Не бійся мене, підемо до лісу по ожину.

— Я боюся ходити до лісу, — відповів Єнотик.

— Нічого, я буду поряд, — відповіла Єхидна.

Подумав Єнотик і погодився. Пішли вони разом у ліс, назбирали повні кошики ожини і повернулися додому.

Відтепер Єнотик і Єхидна разом ходять у ліс по ягоди.

ї < жак   мо   ві   лі — ле > ї
          < зда   сво > ї   га > ї   кон — ва — лі > ї

Спортom може займатися кожен

Якось вирішили звірі провести в лісі спортивні змагання. Всі стали тренуватися. Ведмедик піднімав штангу. Білка стрибала у висоту, Зайчик — у довжину. А їжачок нічого не робив.

— А ти будеш тренуватися? — запитав тато.

— Ну, який з мене спортсмен! — зітхнув синок. — Ні бігати, ні стрибати я не вмію.

— Ти теж можеш змагатися. Я навчу тебе грати в шахи...

Їжаки

У прадавньому лісі, де розлогі дуби, жили їжак із їжачихою. І було в них шестеро синочків. Та таких малесеньких, що навіть колючки були у них світло-руді та м'якенькі, і їх можна було гладити рукою.

Їжак із їжачихою виховували своїх діток слухняними і добросердими. «Не сердіться одне на одного! Не показуйте колючок! — повчали вони. — Живіть у злагоді! Ви ж рідні братики».

За Андрієм Давиденком

* * *

Їжак їжака голка́ми не зляка.

Їжить голки їжачок.

У голубки — голуб'ята.
У солов'їхи — ?
А в ластівки — ?

в'ю < нок
рок

де — рев > 'яний
со — лом

м'я < кий
тий

М'явко

У мене є котик М'явко. Так його назвали, бо він не вимовляє «няв», а каже: «М'яв». Йому вже п'ять років. Шерсть у котика м'яка. Носик рожевий. Хвостик пухнастий. Моя сестра Мар'янка дуже любить М'явко і завжди дає йому м'ясо, а іноді і смажених в'юнів.

Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ю Я

ДЖ

жи — джи жу — джу жа — джа же — дже жі — джі
джем джинси джунглі ходжу бджола
джип джемпер джерело сиджу бджілка

Бджілка

Володя сидів біля джерелá і побачив бджілку. Крила в неї змокли, і вона не могла злетіти. «Треба рятувати», — подумав хлопчик.

Не злякався Володя і підвів під бджілку долоню. Побувши опору, вона розправила крила, махнула ними і зникла в повітрі.

За Вірою Артамоною

Карпатські джерела

Старі Карпати славляться джерелами. З одних джерел витікає холодна вода. З інших — тепла. В одних джерелах вона кислувата. В інших — солоня або гірка. Джерельна вода дуже корисна. Вона лікує і дорослих, і малих.

День народження

Вітання людини з днем народження — одна з ознак культури.

Для кожної людини такий день має стати радісним. Ти маєш знати і все життя пам'ятати дні народження мами, тата, дідуся, бабусі, братів, сестер.

Адже добро в сім'ї тоді, коли ми даруємо одне одному теплоту своїх сердець.

Кого зі своїх рідних і як ти привітаєш із днем народження?

Хто зайвий?

Джміль, оса і бджілка —
Ось і вся ліпилка.

Анатолій Камінчук

Чч

ча — чо — чу — чи — че — чі
ач — оч — уч — ич — еч — іч

ча < с   пі > ч   ку — ро > чка   чи < та > ти
          й   ні

час   сич   чесно   читати   сонечко
чай   ніч   чітко   лічити   літечко

Ніч не спали сиченята,
Полягали ранком спати.
— На добраніч! — каже сич,
Бо в сичів же день — то ніч.

Грицько Бойко

Чорна ворона
 Чорній вороні
 Вчора наділа
 Чорну корону.

Вірні друзі

Чим корисні кнiги? Книга — джерело знань. Людина, яка любить читати, оточена колом розумних і вірних друзів. Друзі ті — книги. Вони зачаровують, навчають, збагачують розум і серце почуттям любові до людей, до світу.

Народна мудрість

Книгу читають не очима, а розумом.
 Одна книга тисячі людей навчає.

Закличка

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко.

На весняні квіточки,
На маленькі діточки,
Тут вони граються,
Тебе дожидаються.

З народного

* * *

На небі зірочок багато,
Але воно всього одне.
Тому мої матуся й тато
Так називають і мене.

Ніна Вернигора

Чайки

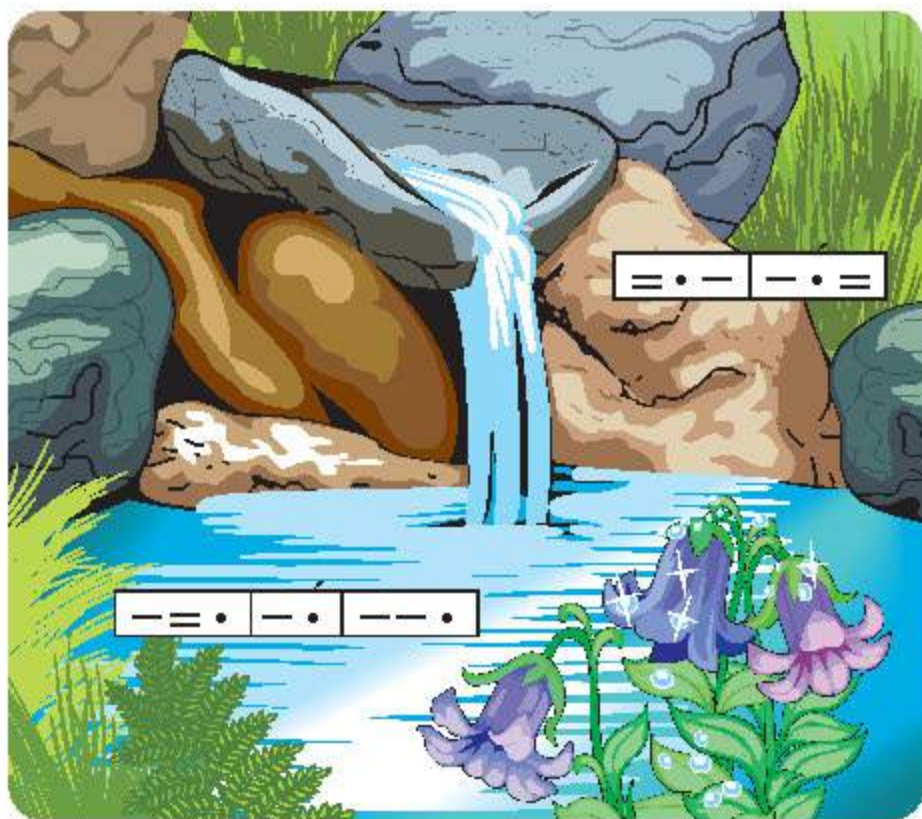
Чи знаєш ти: чайками зуться не тільки птахи? Колись запорозькі козаки свої швидкі човни чайками називали. Чорне море перепливали на них. Допливали аж до берегів Туреччини. Яничари (так звали воїнів-турків) дуже боялися козаків, які пливли на човнах-чайках. Адже такі човни могли несподівано з'явитися біля ворожого берега.

Народна мудрість

Чесному всюди честь.
Чесні очі в бік не дивляться.
Честь тверда, у слові стійка.

ДЗ

зи — дзи   зю — дзю   зе — дзе   зі — дзі   за — дза

дзвін   дзиґа   гудзик   дзвеніти   родзинка
дзьоб   гедзь   дзвоник   дзюрчати   кукурудза

Струмок

Дзвеніть веселий струмок. Він дзюрчить, поспішає. Біля дзвінко́го струмочка ростуть квіти: білява ромашка і сором'язливі дзвіночки. Дивляться квіти у воду, наче у дзеркало. Такі гарні!

Дзюрчить веселе джерель□е,
Збираються пташата!
Як у маленьке дзеркаль□е
Вдивляються дівчата.

Богдан Пилат

Дзвіночки

Вилетіла бджола. Літає над пасікою, дослухається. Чує: десь дзвенять лісові дзвіночки. Летить бджілка на музику. Прилітає до лісу. А то дзвонять квіти конвалії.

За Василем Сухомлинським

Лісові дзвіночки

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм —
День! День!

Павло Тичина

ца — ца — ця

ци — ци — ці

цу — цу — цю

цапо́к

цикати

сині́ця

цу́кор

ціпо́к

цокати

суні́ця

цукéрки

Цип та Ціп

У квочки Цецилії вілупилося з яєць двоє курчаток — Цип та Ціп. І такі цікаві!

— Чому сонце таке тепле? — дивується Цип.

— Хто такий цвіркун? — запитує Ціп.

— Чому гусениця повзає? — цікавиться Цип.

— Які на смак суніці? — уточнює Ціп.

— Для чого цапу борода? — додає Цип.

Життя таке цікаве!

Цятка

Цятка — це маленьке цуценя невідомої породи з білою цяточкою на лобі. Трохи кудлате, трохи плямисте, трохи клишоноге. Вушка в нього великі, важкі. Вони падають донизу, як прив'ялі лопухи. Хвостик завжди зацікавлено піднятий і постійно ворухиться.

Мешкає Цятка на подвір'ї. Має свою будку, власний килимок і гарну тарілочку з намальованою білочкою на денці. Дуже любить цуценя бабусині капці. Схопить їх, міцно тримає в зубах і гарчить. Бавиться!

ца

цвя

це

цве

ци

цві

цо

Хто що робить?

цокае

танцюе

працюе

цвенькае

Чи все на малюнках, як у тексті?

Концерт

Оленка і Петрик були в цирку. Там виступали цікаві артисти. Мавпи влаштували цілий концерт. Вони грали на цимбалах. Цап гарцював по арені. Маленьке цуценя стрибало в кільце і танцювало на задніх лапах. Цвіркун грав на скрипці. А ведмедик жонглював величезними цукерками.

Цуцик-циркач

Цуцик маленький у цирку працює:
Він м'ячик впіймає і гарно танцює.
Він лапу дає і стрибає в кільце.
Всі дружно йому аплодують за це.

Оксана Кротюк

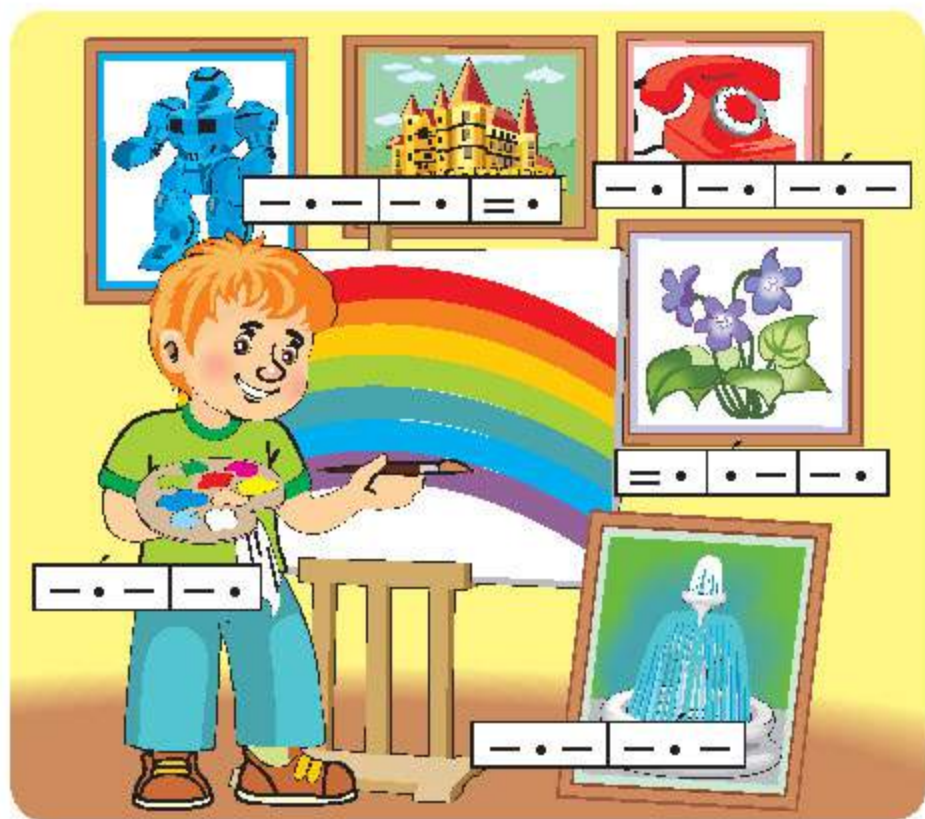

Цок-цок-цок! — якось почули люди цокання копит по бруківці. Це до міста приїхав цирк.

Зібралися цікаві глядачі, і почалася вистава. Бурий ведмідь із вівцею циганочку танцюють. Клоун Циркуль верхи на свині гарцює. Ніс, як картопля, волосся руде, а на голові — циліндр. Зняв циліндр, а в ньому — яйця. Одягнув, знову зняв, а на голові — курчата.

Глядачі сміялися до сліз. Цирк робить чудеса!

Ф ф

фа — фра фо — фто фу — фру фи — фти фі — флі

фі < ніш
шка фа < кел
кір фо > кус ке > фір фер
фі фір > ма зе

Чарівні фарби

Федькові подарували розмальовку і фарби. Тепер він розфарбовує. Жовтим кольором — фортецю, червоним — телефон, блакитним — фонтан. А веселку Федько розфарбовує в різні кольори. І під час роботи промовляє: чапля осінь жде взято, буде сани фарбувати. А для чого?

Буква Ф — то фантазёрка.
Любить фрукти, феєрвёрки,
І фіалки, і фонтани,
І фортецю, і фазана,
Фарби різнокольорóві,
Фею й фáкели казкові.

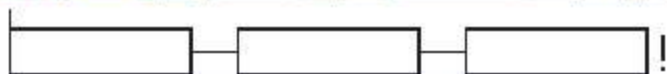
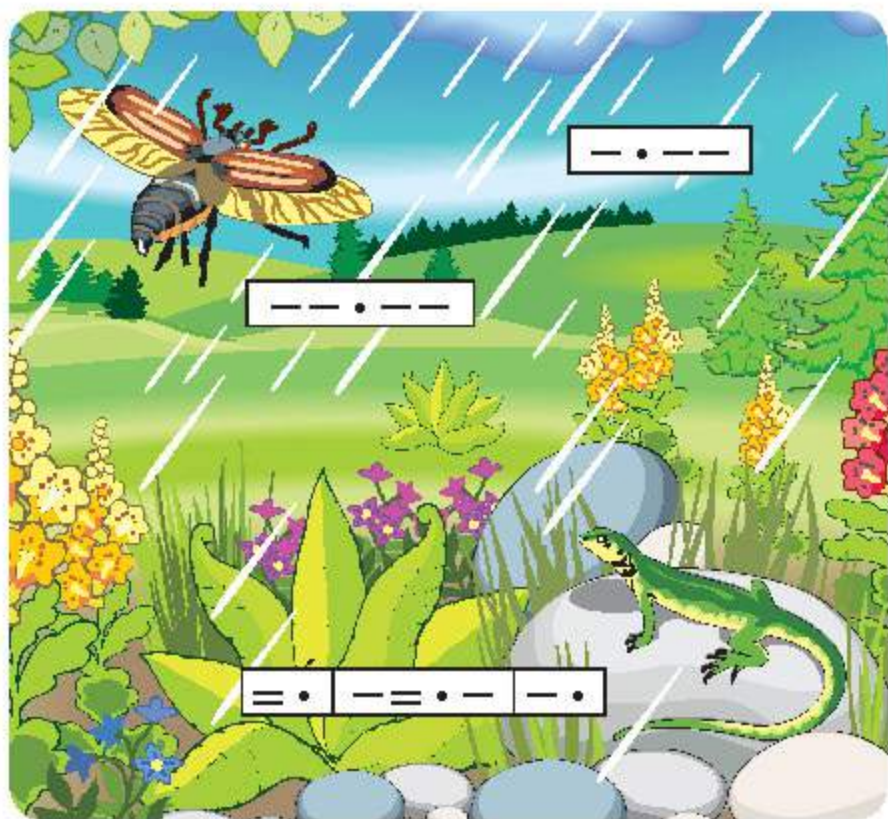

Іван Макота

Фантазерка

Фаїна вигадала казкову країну. Там ростуть фінікові пальми. Цілий рік квітнуть фіалки. Фламініго частують усіх фруктовим морозивом, а жирафи — фініками. Феї грають на арфах і виконують потаємні бажання мандрівників. Кожного вечора в темному небі спалáхує феєрвёрк. А казкові ельфи урочисто сурмлять у фанфари: «Фу-ті-ту! Фу-ті-ту!»

ша — ча — ща

шу — чу — щу

шо — чо — що

кущ

щокá

щéдриЙ

хрущ

лящ

борщ

дощ

щúка

щíрий

хрущí

лящí

борщí

~~Р~~Щ

~~Р~~Щ

Вчить рідна школа
Нас, школярів,
Щоб рідну мову
Кожен любив.

Славне минуле
Щоб кожен знав,
Про Україну
Щоб пам'ятав.

Леся Храплива

Батьківщина

Батьківщина — це земля наших батьків, дідів і прадідів. Це край, де звучить рідна мова і материнська пісня. Він багато значить для кожного з нас.

Наша Батьківщина зветься Україною.

Щедрий край

Україна — красивий і щедрий край! Наша земля багата на розлогі лани, зелені гаї, повноводні річки, глибокі моря, високі гори. Найбільша річка України — Дніпро. Вона тече аж до Чорного моря. Найвища гора в Україні — Говерла. Вона є окрасою Карпат. Щиро любіть свій рідний край!

Народна мудрість

Людина без Батьківщини, що соловейко без гнізда.

Нема без коріння рослини, а нас, людей, без Батьківщини.

Весела абетка

Абеткову пісеньку весело співати.
Абеткову пісеньку треба добре знати!

А, Б, В — коник у траві живе,
Г, Г, Д, Е — мама донечку веде,
Є, Ж, З — по стежині жук повзе,
И, І, Ї, Й — гріється на сонці змій.

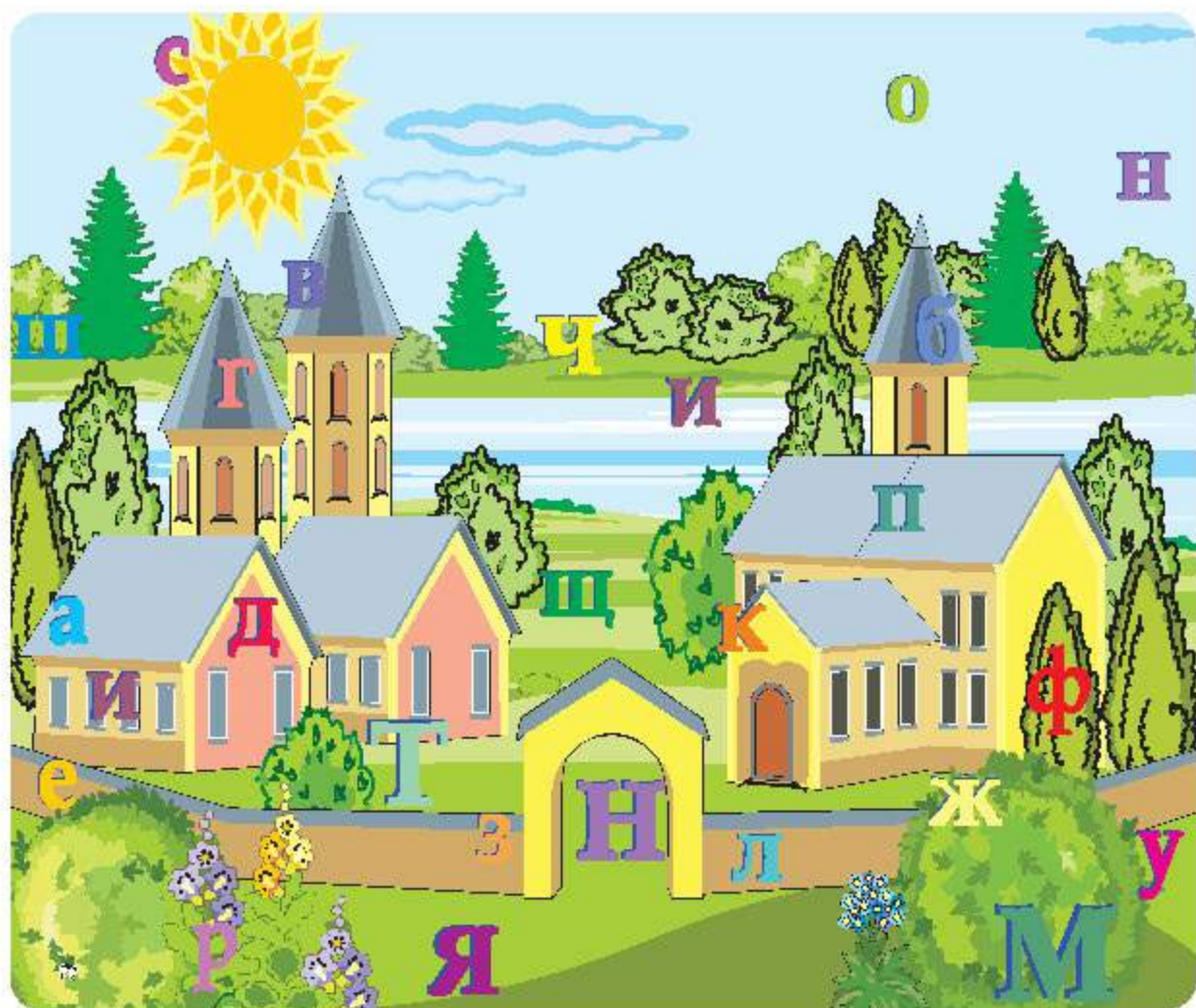
К, Л, М — лисенячко під кущем,
Н, О, П — песик носиком сопе,
Р, С, Т — в полі житечко росте,
У, Ф, Х — я сміюся — ха-ха-ха!

Ц, Ч, Ш — кіт в дорогу вируша,
Щ, Ю, Я — гарна пісенька моя.
Знак м'який Ъ — помічник мовчазний,
Не мовчи, а абеточку вчи!

Софія Андрухович

Послухай пісню про веселу абетку. Вивчи слова. Заспівай разом з однокласниками.

Веселе місто Алфавіт
Прощається із вами.
Маленьких літер славний рід
Обернеться словами.

Складайте в речення слова,
Їх у книжках читайте.
Веселе місто Алфавіт
Завжди ви пам'ятайте!

Тамара Коломієць

Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ю Я

ТВОЯ БАТЬКІВЩИНА – УКРАЇНА

Анатолій Костецький

Батьківщина

Знаєш ти, що таке Батьківщина?
Батьківщина — це ліс осінній,
Це домівка твоя, і школа,
І гаряче сонячне коло.
Батьківщина — це труд і свято,
Батьківщина — це мама й тато,
Це твої найщиріші друзі
І бджола у веснянім лузі.

- 🧡 Скажи словами вірша, як поет розуміє слово *Батьківщина*.
- 🧡 Вивчи вірш напам'ять.

За Андрієм М'ястківським

Наш рід

Мама вишиває на білому полотні зелений барвінок, чорнобривці, сині волошки. Навіть маленьку качечку вишила.

— Що це буде, нене? — питає Марійка.

— Українська святкова сорочка для тебе.

— Чому українська? — питає Марійка.

— Бо вишиваю такі квіти, які ростуть на нашій землі. А земля наша зветься Україною. І ти маленька українка.

— А ти, мамо?

— І я українка, і тато, й бабуся, й дідусь. Ми українського роду і любимо нашу землю, нашу мову, наші квіти. Україна — як наша рідна хата.

🧡 Як зветься наша земля? Із чим вона порівнюється?
Які ще народи живуть у нашій країні?

?

37

Анатолій Камінчук

Рідний край

Україна —
Рідний край.
Поле. Річка.
Зелен гай*.

Любо стежкою
Іти —
Тут живемо
Я і ти!

- 🍷 У якій країні ти живеш?
- 🍷 У якому місті чи селі?
- 🍷 Що ти можеш про нього розповісти?

- 🍷 Збери назви українських міст.

продні івКи вівль ківХар миСу таПолва

* Гай — листяний ліс.

Наша столиця

Чудовий день. Ясна пора.
Легенький вітерець повіяв.
На кручах сивого Дніпра
Стоїть столиця наша — Київ.

Квітує свічами каштан,
На храмах грає позолота.
Ось Володимир, ось Богдан,
Он сяють Золоті ворота.

Летить у небо голуб-птах,
Над ним хмарки, немов пір'їни.
Тріпоче синьо-жовтий стяг,
Як вільне серце України.

- ❧ Чи доводилося тобі бувати в Києві?
- ❧ Що можеш розповісти про нашу столицю?

Твоя мала батьківщина

У кожної людини є її власна мала батьківщина — місце, де ця людина народилася. У кожного батьківщина одна — як тато, як мама.

Сьогодні для вас батьківщина — це батьківська оселя, у якій ви живете; подвір'я, де так весело і цікаво гратися з друзями; улюблений куточок природи...

❧ Розкажи про свою малу батьківщину: де ти народився (-лася), де живеш, чим цікаве твоє місто (село, селище).

Зірка Мензатюк

Український прапор

Марійка сиділа й малювала. Спочатку взяла блакитну фарбу:

— Хай небо буде погідне*, ясне! — сказала вона й намалювала небо.

— У небі хай сяє сонечко,— сказала вона і взяла жовту фарбу.

Намалювала сонце, і небо повеселішало.

А внизу поле, чорне та сумне.

— Розвеселімо його! — мовили жовта і блакитна барви.

Взялися за рученьки і злинули додолу: одна блакитним дощиком, друга ясним проміннячком.

* Погідне небо — тихе, спокійне.

У чорній землі спала насінинка. Пробудилася та й каже:

— Як мені хороше! Дощик мене напоїв, сонечко зігріло. Буду я проростати.

І над землею піднявся зелений паросток. І другий піднявся, і третій, і тисяча тисяч веселих зелених паростків!

— Тепер же я знаю,— засміялася Марійка.— Де жовте і блакитне удвох, там настає весна! Бо разом вони дають зелену барву.

Відклала пензлика й замилувалася. Гарна жовта барва з блакитною! Як сонечко з небом. Як волошка з пшеницею. Як наш прапор.

🧡 Що нагадали дівчинці жовтий і блакитний кольори?

🧡 Якщо хочеш, намалюй на окремому аркуші картину, яку створила Марійка.

Прочитай — пригадай

- У яких творах згадується синьо-жовтий прапор як символ* України?
- Які із зображених рослин є народними символами нашої країни?

бавер

линака

резабе

полято

- Послухай пісню «Червона калина» у виконанні Оленки Потюк. Поміркуй:
  - До якого твору підходить ця пісня?
  - Чого навчила матуся дівчинку?
  - Із чим порівнюється червона калина в пісні?
- Які пам'ятки Києва згадуються у вірші про нашу столицю?

- У якому вірші про Україну є слова *край, поле, річка, гай*?

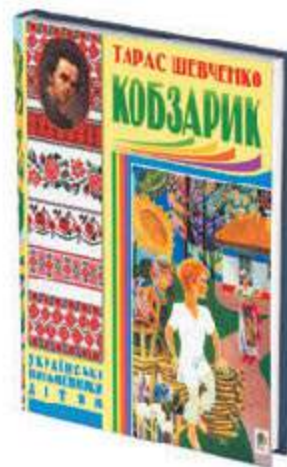
* Символ — тут умовний знак, предмет, рослина й інше, пов'язане з поняттям Україна.

ВОНИ ПИСАЛИ ДЛЯ ТЕБЕ

КОБЗАР

Його всі люди звать Кобзарем. А справжнє його ім'я — Тарас Григорович Шевченко. Він був художником і поетом. У своїх віршах оспівував Україну, яку дуже любив, сумував разом із поневоленим народом, вірив у велике майбутнє своєї Вітчизни. Твори поета нерідко ставали народними піснями і прославили його на весь світ.

Тарас Шевченко

Тече вода з-під явора
 Яром* на долину.
 Пишається над водою
 Червона калина.
 Пишається калинонька,
 Явор молодіє,
 А кругом їх верболози**
 Й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
 Та попід горою.
 Хлюпочуться качаточка
 Поміж осокою.
 А качечка випливає
 З качуром за ними,
 Ловить ряску***, розмовляє
 З дітками своїми.

👉 Вивчи напам'ять вірш або одну з його частин на вибір.

* Яр — глибока довга западина з крутими схилами.

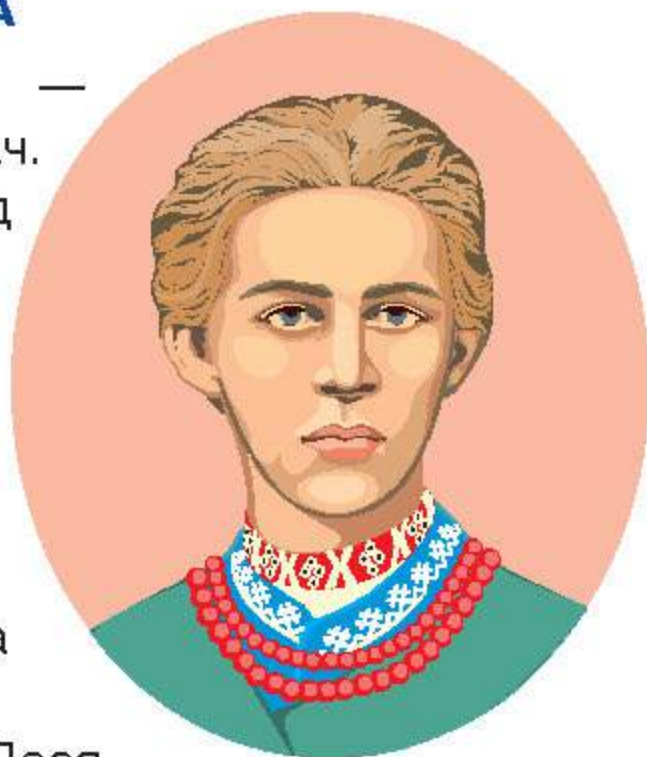
** Верболози (лози) — народна назва деяких кущових порід верби.

*** Ряска — дрібна круглолиста рослина, що плаває і покриває води.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Справжнє ім'я її — Лариса Петрівна Косач. Народилася вона понад 100 років тому.

Через тяжку хворобу Леся до школи не ходила, а навчалася вдома. Вивчила понад дев'ять іноземних мов, чудово грала на піаніно.

Свій перший вірш Леся написала, коли їй було 9 років. Підписала його так: «Леся з України». Відтоді її почали звати Лесею Українкою.

У своїх творах Леся Українка висловлювала палкі почуття до рідної землі, її краси. Писала вона не тільки для дорослих, а й для дітей, яких ніжно любила.

Три метелики

Були собі три метелики: один білий, другий червоний, а третій жовтий. Вони весело літали цілий день у великому саду, сонячному світлі, перелітали з квітки на квітку, куштували медок і летіли далі. Час їм дуже швидко минав. Вони так загралися, що й не помітили, як сонечко сховалося за хмари і пустився дощ.

Змокли метелики. Полетіли вони до своєї хатки, аж там біда: двері замкнені, а ключа ніде не можна знайти.

Що тут робити? Ледве долетіли до тюльпана, червоного з жовтими крапочками. Попросили його захисту:

— Любий тюльпанчику, просимо тебе, відчини свій келих та сховай нас від дощу!

Тюльпан подивився на них і промовив:

— Жовтого й червоного прийму, а білий нехай застається надворі.

Але обидва метелики, жовтий і червоний, промовили:

— Коли ти не хочеш захистити нашого братика, білого метелика, то й ми краще на дощі будемо мокнути.

Метелики смутні полетіли до білої лілеї. Попросили і її, щоб сховала їх від дощу, але вона погоджувалася прийняти тільки білого. Тоді й він промовив:

— Сам-один не хочу ховатися в тебе! Або вже разом зі своїми братами десь знайдемо захист, або вже вкупі бідувати будемо.

Почуло це з-за хмар сонечко. Продерлося крізь хмари й кинуло на метеликів своє проміння. Зараз крильця їм висохли, і самі вони зігрілися і знов літали. А як сонечко зайшло за гору, то метелики полетіли додому спати.

🌀 Як ти гадаєш, чи правильно діяли метелики, коли не захотіли скористатися пропозиціями тюльпана та лілеї?

ІВАН ЯКОВИЧ ФРАНКО

У сільській хаті, у родині коваля, народився майбутній учений і письменник Іван Якович Франко. Він ріс допитливим і здібним хлопчиком. У сільській школі навчився читати українською, польською та німецькою мовами.

Коли став дорослим, був ученим, а ще відомим у всьому світі письменником. Написав багато творів для дітей: віршів, казок, оповідань.

Ріпка

Був собі дід Андрушка, а в нього — баба Марушка, а в баби — донечка Мінка, а в дочки — собачка Хвінка, а в собачки — товаришка, киця Варварка, а в киці — вихованка, мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід лопату та мотику, скопав у городі грядку велику, гною трохи наносив, грабельками підпушив; зробив пальцем дірку та й посадив ріпку.

Працював дід немарно: зійшла ріпка гарно. Щодень ішов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку поливав, їй до життя охоти додавав.

Росла дідова ріпка, росла! Зразу така, як мишка, була, потім, як буряк, потім, як кулак, потім, як два, а наприкінці стала така, як дідова голова.

Тішиться дід, аж не знає, де стати. «Час,— каже,— нашу ріпку рвати!» Пішов він на город — гуп-гуп! Узяв ріпку за зелений чуб: тягне руками, уперся ногами,— мучився, потів увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дід бабу Марушку: «Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за зелений чуб, баба діда — за плече. Тягнуть,

аж піт тече. Смикає дід ріпку за гичку, смикає баба діда за сорочку, працюють руками, упираються ногами. Промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку: «Ходи, доню, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за зелений чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за торочку. Тягнуть руками, упираються ногами. Промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень...

❧ А що було далі?

❧ Що спільне у відомій тобі народній казці про ріпку та казці Івана Франка? Чим вони відрізняються?

ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ СУХОМЛИНСЬКИЙ

Жив на світі педагог, учений, письменник Василь Олександрович Сухомлинський. Він дуже любив дітей і написав для них багато-багато творів.

Він писав оповідання і казки про доброту, бо сам був доброю людиною і дуже хотів, щоб ви, діти, вирости добрими, чуйними, працьовитими, щоб любили тата й маму, рідну домівку, нашу прекрасну Батьківщину.

Яблуко в осінньому саду

Пізньої осені маленькі близнятка Оля й Ніна гуляли в яблуневому саду. Був тихий сонячний день. Майже все листя з яблунь опало і шурхотіло під ногами. Тільки де-не-де на деревах залишилося пожовкле листячко.

Дівчатка підійшли до великої яблуні. Поруч із жовтим листком вони побачили на гілці велике рожеве яблуко.

Оля й Ніна аж скрикнули від радості.

— Як воно тут збереглося? — з подивом запитала Оля.

— Зараз ми його зірвемо, — сказала Ніна і зірвала яблуко. Кожній хотілося потримати його в руках.

Олі хотілося, щоб яблуко дісталось їй, але вона соромилася висловити це бажання, а тому сказала сестрі:

— Хай тобі буде яблуко, Ніно...

Ніні хотілося, щоб яблуко дісталось їй,

але вона соромилася зізнатися в цьому. Ніна сказала:

— Хай тобі буде яблуко, Олю...

Яблуко переходило з рук у руки, дівчатка не могли дійти згоди. Та ось їм обом сяйнула* та ж сама думка: вони прибігли до мами радісні, схвильовані.

Віддали їй яблуко. У маминих очах сяяла радість.

Мама розрізала яблуко й дала дівчаткам по половинці.

🌀 Як ти гадаєш, чи правильно вчинили дівчатка? Чому в маминих очах сяяла радість?

* * *

Оксана Радущинська

Мамо, матінко, матусю,
Я добра від тебе вчуся.

* Сяйнула думка — виникла, з'явилася зненацька.

ВСЕВОЛОД ЗІНОВІЙОВИЧ НЕСТАЙКО

«Особливо представляти цього письменника не треба. Варто назвати лишень його ім'я — Всеволод Нестайко — і відразу на обличчях переважної більшості дітей завітнуть усмішки, а в очах їхніх мам і тат заграють веселі бісики», — так писав про Всеволода Нестайка поет Анатолій Костецький.

Всеволод Нестайко написав для дітей понад 30 книжок. У них автор нібито повернувся назад у дитинство, щоб догратися, досміятися, добешкетувати.

Пробудження

(уривок із повісті «У Країні Місячних Зайчиків»)

Нуся прокинулася і розплющила очі.

У вікно заглядало веселе ранкове сонце.

У саду дзвінко гомонілоптаство. А на підвіконні сидів, усміхаючись, сонячний зайчик Терентій.

І Нусю враз охопило тремтливе щемке передчуття. Вона підхопилася з ліжка й кинулася до вікна. Мама вже поралася на городі. Тато цюкав молотком, щось майструючи. А їхній вухатий песик Дюк гасав по подвір'ю, полохаючи курей і червоного півня Галаґана...

І Нуся раптом подумала — як добре жити на світі, коли ти прокинулася ясного сонячного

ранку і знаєш, що тебе чекає попереду довгий-довгий, з багатьма подіями день! І як добре, що є на світі сонячні та місячні зайчики!

Нуся ще не знала, що вона сьогодні робитиме, але твердо вирішила — сьогодні вона подарує комусь хоч маленьку, але несподівану радість. Обов'язково — несподівану!

Адже дарувати комусь радість — це ж і самому радість! І, може, це найбільша радість на світі...

І якщо ти можеш подарувати комусь несподівану радість — даруй, не вагаючись!..

- 🧡 Поміркуй і скажи, чому Нуся вирішила подарувати комусь радість.
- 🧡 А яку несподівану радість ти можеш подарувати своїм рідним і друзям?
- 🧡 Якщо хочеш дізнатися про пригоди, які трапилися з Нусею, прочитай повість Всеволода Нестайка «У Країні Місячних Зайчиків».

* * *

Анатолій Костецький

На краю дзвінкого світу,
там, де соняхи,
волошковим небом сніда
зайчик сонячний.

АНАТОЛІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ КОСТЕЦЬКИЙ

Ще в дитячому садочку, коли його, малого, запитували: «Ким ти хочеш бути?» — він упевнено відповідав: «Письменником».

У п'ять років хлопчина міг сам читати й писати, навчився грати в шахи, плавати. Відтоді не розлучався зі спортом, книгою і пером.

Багато творів написав Анатолій Костецький для дітей і про дітей. З-під його пера вийшло понад 10 книжок для юних читачів.

Сонечкова мама

Вмиває кішка кошенят,
Вмиває кізка козенят.
Мене водою з милом
Щоранку мама миє.
І чистим сонечко встає
Щодня з-за небокраю...
І в нього, мабуть, мама є,
Бо хто ж його вмиває?

Косички

«Косички у дівчаток —
щоб смикати за них!» —
так думав я спочатку,
а виявилось — ні.
Вони ростуть для того,
щоб заплітатись довго
та банти в них носити,
великі і красиві,
щоб хтось про них сказав:
— Ах-ах, яка краса!..
А от мені косичок
не треба.
Я — хлопчак.
А що я теж красивий —
то це помітно й так!

Прочитай — пригадай

Збери прізвища письменників, які писали для тебе.

Не ко чен кий Шев стай ко Фран тець ко Кос

- Яких ще авторів ти знаєш?
- Як зветься казка про метеликів, які шукали собі притулку? Хто її написав?
- Розглянь зображення квітів. До яких із них метелики зверталися по допомогу?

- До якої квітки з тих, що залишилися, варто було б звернутися метеликам? Чому?
- Яка квітка схожа на намет чи дзвін?
- А до чого вона ще подібна?
- У якій казці героїв звали Варварка, Хвінка, Марушка, Андрушка, Мінка, Сіроманка?
- Хто розбудив Нусю у творі Всеволода Нестайка?
- Подивися мультфільм про сонячного зайчика. Як він допоміг Марічці одужати?
- А як сонячний зайчик розвеселив дівчинку?
- Яким ти уявляєш сонячного зайчика? Намалюй і опиши словами.
- Як поділили яблуко Оля й Ніна з оповідання Василя Сухомлинського? А на скільки частин краще було розділити це яблуко?

СВІТ НАВКОЛО ТЕБЕ

Вадим Левін

Ранкові роси

Над озером сонце повільно спливає.
Росою його зустрічає трава.
І дивно спросоння дивитись травиці,
Як сяють уранці краплини водиці.
Бо в небі одне лише сонце встає,
А в кожній росинці палає своє.

- ❓ Чому дивувалася травиця? Що вона побачила?
- ❓ Поглянь і ти навколо себе: скільки дивного, чудового є у природі! Будь уважним!
- ❓ Навчися розгадувати таємниці природи! Люби та бережи її!

Загадка

Йшла зоряниця,
Красна дівиця,
Через покоси,
Гублячи сльози.
Місяць дивився
І засмутився.
Сонечко встало —
Слізки зібрало.

Роса

В'ячеслав Шахненко

Яблуко

Я розповім тобі одну історію. Повертався Яків зі школи, і біля садка хтось попрохав його: «З'їж мене, Якове, я тобі віддячу».

Озирнувся Яків — нікого нема. Раптом побачив на гілочці соковите червонобоке яблуко. Яків зірвав його, витер і з'їв. І одразу відчув, що яблуко нагородило його здатністю розуміти мову птахів, тварин, рослин.

🍌 Як ти гадаєш, що цікаве почув хлопчик у навколишньому світі?

Чиї квіти найгарніші?

(скорочено)

Одного разу засперечалися пори року — чиї квіти найгарніші?

Тупнула чобітком Весна — і де сніг лежав, струмки задзюрчали. Зазеленіла травиця. Земля вкрилася пролісками, квітами мати-й-мачухи, анемонами, нарцисами...

— Мої квіти — найкращі,— мовила Весна.

— Ні,— заперечило Літо.— Твої квіти, Весно, гарні, а мої гарніші.

Змахнуло Літо сонячним капелюшком — і враз завітчало ліс і поле. Зітхне вітер — і дзвоники співають. Із духмяної конюшини збирає солодкий сік джміль. Різнобарв'ям квітнуть доли, гаї, луки. Тут побачиш волошку, материнку, іван-чай. Ніжно визирають із трави зірочки гвоздики. Щедрі барви літа!

Аж холодом від заздрощів війнула Осінь, і зблякли* килими Літа.

— Мої квіти не гірші,— так сказала Осінь і повела багряним рукавом.

Зацвів у лісі верес, у садах запалали жоржини, вкрилися сотнями квіточок різнобарвні хризантеми...

* Зблякнути — стати менш яскравими, потьмяніти.

А що ж Зима? Засипала снігом і ліс, і луки, і поле. Білим мереживом дороги й дахи вкрила.

— Мій сад — зимовий, мої квіти в ньому — найкращі,— каже Зима.— А чи є у когось із вас іще такі квіти, які я малюю на вікнах? Кришталеві, блискучі, чарівні... Ні, мої квіти найкращі.

Отак і досі сперечаються пори року — у кого квіти гарніші. А ти як гадаєш?

 Дай відповідь на останнє запитання тексту.

Юрій Ярмиш

Джерельце

В одному місті жила Людина, що ніколи не усміхалася...

І якось на головній площі того міста крізь товстий шар асфальту пробилося мале Джерельце.

— Геть замурувати його! — звеліла Людина, що ніколи не усміхалася.

Звеліла — й з'явився на площі важкий Каток. Товстим шаром асфальту він забив Джерельце.

Заспокоїлася та Людина, ще зручніше вмостилася у своєму великому кріслі.

Але раптом доповідають:

— Знову б'є Джерельце!

Аж підскочила з крісла Людина, що ніколи не усміхалася. За її наказом цілою горою асфальту затрамбували площу.

А неспокійне Джерельце, як і перше, до сонця прорвалося — чисте, студене.

Побачила те Джерельце Весела Людина. Зраділа. Каже:

— Давайте Водограй влаштуємо.

Усі очі відкрили: а й справді! Відтоді на площі дзвенить музика ясного Водограю, райдугою сонячною переливається. Людей звеселяє. Навіть асфальт не таким сірим здається.

?

- 🧐 Як ти гадаєш, чому Людина, яка ніколи не усміхалася, хотіла знищити Джерельце?
- 🧐 Якими ти уявляєш собі Людину, що ніколи не усміхалася, і Веселу Людину?

* * *

Анатолій Качан

Уночі над степом
Прошуміла злива.
Гомінке джерельце
В балці* замутила.
Ми взяли лопату,
Шлях йому звільнили,
Ще й малу вербичку
Поряд посадили.
Виростай, вербичко,

* Балка — яр із пологими схилами.

Буйною, рясною.
Задзвени, джерельце,
Бистрою рікою.

🧡 А як ти можеш допомогти у збереженні довкілля?

Наталка Бабенко

Хмарки

Якось Оксанка і Петрик сказали татові:

— Тату, поглянь, яке красиве небо вночі! Воно всипане мерехтливими зірочками, наче коштовними камінцями. А серед них пливе місяць, і часто він різний: то як серп, то як срібний м'ячик. Дивишся — і не надивишся на нічне небо. Така його краса! А от небо вдень не таке красиве, хоча воно й має блакитний колір, і золоте сонечко пливе по ньому. Але все небо вкрите білими хмарками. Через них нічого й не видно.

Усміхнувся тато і сказав:

— А я люблю дивитися на хмарки. Уважно погляньте і ви на них. Он хмарки пливуть, наче вітрильники в морі-океані. А он Івасик Телесик з весельцем і Котигорошко з булавою. Он величезний крокодил. А он якийсь чудернацький звір.

Задивилися діти в синє небо і почали уявляти, кого нагадують їм хмарки.

🐣 Подивися і ти уважно на них. Що ти уявляєш? Розкажи про це.

Закличка

Сонечко, зійди,
З неба нам світи,
Золотом засяй,
Землю звеселяй.

Наталія Свойкіна

Хмаринки

Бувають хмаринки подібні на вітер,
На ніжну пір'їнку, на сонячні квіти.
На коників білих, на зайчика й рибку,
На човен з вітрилом, що плаває швидко.
Бувають хмаринки подібні на казку,
Мені розкажи ти цю казку, будь ласка.

Не будь козою

Іде коза,
Стоїть лоза,
Густа, рясна, зелена.
— Яка краса!—
Кричить коза.—
Це вся лоза для мене!
І у кози
Аж дві сльози
На radoщах повисли.
Тріщить лоза,
Гризе коза
І всю красу погризла.
І ти, мала,
Що в сад пішла
Ранковою порою,
Не рви квіток,
Не псуй гілок,
Не будь, мала, козою.

👉 Від чого застерігає тебе поет?

Скоромовка

Коза в лузі, лоза в тузі.
Бери лозу, жени козу.

Що не можна купити?

В лісі я блукаю босий,
Падають на мене роси.
З пташкою біля смерічки*
Із джерельця п'ю водичку.
Вдома десь біля метро —
Пепсі-кола та ситро,
Каруселі, зоосад.

Огороді там із ґрат.
А як грошей назбирати,
Можна дещо і придбати:
Капелюха, лімузин**,
Хату, трактор, магазин.

Та не купиш ти росу,
Неба зоряну красу.
Не сховаєш в гаманець
Спів пташок і вітерець.

- 🧐 Поміркуй, чи можна вважати, що автор вірша понад усе любить і цінує природу.
- 🧐 Як ти гадаєш, а що ще не можна купити за гроші?

* Смерічка — ялинка.

** Лімузин — довгий легковий автомобіль.

Прочитай — пригадай

Упізнай вірш за римами. Хто його написав? Про що він?

сплива — трава

травиці — водиці

встає — своє

- У яких ще творах згадується краса ранкової роси?
- Яка казка починається і закінчується запитанням? Який ще твір має заголовок-запитання? Дай на них відповіді.
- Як ставилися до джерельця люди з твору Юрія Ярмиша і вірша Анатолія Качана? Порівняй.
- Який плід нагородив хлопчика здатністю розуміти мову птахів, тварин, рослин?

- Пригадай вірш Платона Воронька «Не будь козою». Поміркуй, що означає його назва:
  - не гризи гілки густої зеленої лози,
  - не хапай усю красу тільки для себе,
  - не знищуй природу навколо себе.

СЛОВА ВВІЧЛИВОСТІ

?

Доброго ранку, добридень,
доброго вечора, здрастуйте —
так вітаються українці.

На все добре, щастя вам,
до побачення, до зустрічі —
так прощаються.

🌱 Які ще ввічливі слова ти знаєш? Збери їх.

Рідна мова

Сію дитині
В серденько ласку.
Сійся-родися,
Ніжне «будь ласка»,
Вдячне «спасибі»,
«Вибач» тремтливе,—
Слово у серці —
Як зернятко в ниві.
«Доброго ранку!»,
«Світлої днини!» —
Щедро даруй ти
Людам, дитино!
Мова барвиста,
Мова багата,
Рідна і тепла,
Як батьківська хата.

- 🌱 Із чим порівнюється наша мова?
- 🌱 Які ввічливі слова згадуються у вірші? Коли ними слід користуватися?

Прислів'я

Ласкаве слово, що весняний день.

Анатолій Костецький

Як зробити день веселим?

Ти прокинься рано-рано,
Лиш над містом сонце встане,
Привітайся з ластівками,
З кожним променем ласкавим.

Сам гарнесенько умийся,
Сам швиденько одягнися,
Підійди до тата й мами
І скажи їм:
— Добрий ранок!

Усміхнися всім навколо:
Небу, сонцю, квітам, людям.
І тоді обов'язково
День тобі — веселим буде!

🌱 А з ким вітаєшся вранці ти? Кому усміхаєшся?

«Чемний» Миколка

(скорочено)

Примчав Миколка до школи саме перед дзвоником. Та чергова*, дівчисько з червоною пов'язкою, біля дверей перейняла його:

— Поглянь-но, якого бруду наніс. Чом ноги не витер?

Глянув Миколка — справді, сліди на підлозі. Онде які чорні сліди...

Притулив Миколка руку до грудей і так вже ввічливо мовив:

— Візьми, будь ласка, ганчірку та витри підлогу. А мені треба до класу поспішати. А то спізнюся!

* Чергова — дівчинка, яка в порядку черговості виконує певні обов'язки у класі, школі.

Обурена чергова тільки зойкнула, та Миколка вже біг сходами.

До класу він забіг найперший. Смикнув за кіски Оксанку, яка саме відчиняла двері. Проте не забув сказати лагідним голосом:

— Спасибі, що пропустила. Бо мені ще треба вірш повторити.

Але Оксанка відказала сердито:

— Який ти невихований, Миколко.

— Дурниці! — відповів той.— Хіба я не кажу «дякую», «будь ласка», «пробач». А ти — «невихований, невихований». Ти, Оксанко, щось наплутала.

Та вперта Оксанка чомусь стояла на своєму. Чому б то?

❧ Чи справді чемним був Миколка? Чому ти так вважаєш?

Ігор Січовик

Плутанина

З ліжка Ясочка зіскакує,
До батьків гукає: — Дякую!
Потім, з'ївши свій сніданок,
Проказала: — Добрий ранок!

❧ Чи можна вважати Ясочку чемною дівчинкою?

Уклоніться квіточці

Синьоокий ранок
Грає на сопілку,
Бджоленят в дорогу
Наставляє бджілка:

— Де б ви не літали,
Чи в саду, чи в лузі,
Уклоніться кожній
Квіточці в окрузі.

А ще побажайте
Красного їм літа —
І багато меду
Подарують квіти.

🐝 До чого закликає поет? У яких рядках?

Загадка

Цілий день вона літає,
І з квіток нектар збирає.
Буде в місті і в селі
Мед солодкий на столі.

Прочитай — пригадай

- 🍄 Пригадай ввічливі слова. Додай їх до рядків із вірша Лесі Вознюк.

До смаку усім сніданок
з привітанням «...!»

Привіт!

Щиро скажеш ти «...!» —
усміхнеться цілий світ.

Будь ласка!

Якщо дружиш ти з «...»,
то життя, неначе казка.

Добрий ранок!

- 🍄 Які ввічливі слова згадуються у творах розділу найчастіше?
- 🍄 Якими названо ввічливі слова у вірші Варвари Гринько «Рідна мова»?

спасибі

будь ласка

вибач

тремтливе

вдячне

ніжне

- 🍄 Розглянь ілюстрацію до вірша Ліни Костенко «Польові дзвіночки». Як джміль вітається із бджілкою?

Піднімає джміль фіранку,
Каже:
— Доброго вам ранку!

ПРО МАМУ

Василь Сухомлинський

Найласкавіші руки

Маленька дівчинка приїхала з мамою у велике місто. Пішли вони на базар. Мама вела доньку за руку. Дівчинка побачила щось цікаве. На radoщах заплескала в долоні і загубилася в юрбі. Загубилася й заплакала:

— Мамо!.. Де моя мама?

Люди оточили дівчинку й питають:

— Як тебе звать, дівчинко?

— Оля.

— А маму як звать? Скажи, ми зараз її знайдемо.

— Маму звать... мама... матуся.

Люди усміхнулися і знову питають:

— Ну, скажи, які у твоєї мами очі: карі, сині, блакитні, сірі?

— Очі в неї найдобріші...

— А коси? Які в мами коси — чорні, русі?..

— А коси... найкрасивіші...

Знов усміхнулися люди. Питають:

— Ну, скажи, які в неї руки?.. Може, якась родимка в неї на руках є, згадай.

— Руки в неї... найласкавіші.

Пішли люди й оголосили по радіо:

«Загубилася дівчинка. У її мами найдобріші очі, найкрасивіші коси, найласкавіші у світі руки». І мама знайшлася.

Уяви себе на місці Олі. Як би ти описав (-ла) свою маму? Розкажи про це.

Юрій Ярмиш

Дрібний дощик

Дрібний дощику! Чому ти такий дурненький? Три дні й три ночі ти усе ллєш та ллєш на дахи, а вони лише блищать, посміхаючись, і зовсім не розмокають.

Прохолодний дощику! Навіщо ти все кропиш та й кропиш річку, води так багато, а купатися під дощиком холодно.

Набридливий дощику! Ось я візьму піднімуся на хмару і знайду те велике сито, крізь яке ти сієшся. Я затулю в ньому маленькими хмаринками непотрібні дірочки й залишу тільки потрібні. А ще я зроблю в хмарі віконце — для Сонечка й перекину над землею барвисту веселку.

І коли побачу, як додому з роботи матуся йде, крикну сонечку:

— Усміхнися всіма промінцями! Бачиш, он моя матуся йде!

Крикну тобі, дурненький дощику:

— Сійся, лийся на лани, на зелені килими — хай матуся радіє, а на доріжку, якою вона йде, — не треба!

Скажу веселці:

— Сяй-переливайся всіма своїми барвами. Он моя матуся йде!

А потім стрибну з хмари на веселку і покочуся вниз — ух! — зовсім не страшно, тільки вітер свище! — та прямо на доріжку:

— Добрий вечір, матусю!

- Як ти гадаєш, хто звертається до дощика?
- Яким видається дощик оповідачеві?
- Чи любить дитина свою матусю? Звідки це видно?

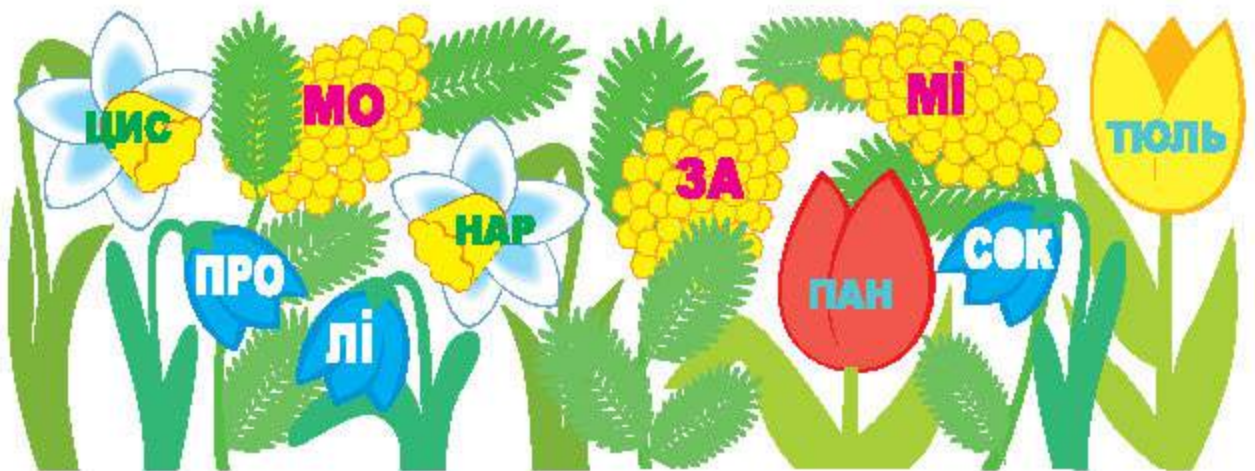

Змалювати маму

Для всього, що зелене,
Є олівець у мене,
Для неба, річки, ставу
Я синього дістану,
Для жовтого гусяти
Оцей ось можна взяти.
Але ж який дістати,
Щоб маму змалювати?
Складу я краще вірша
Про маму найдобрішу
І намалюю квіти
Найкращій мамі в світі.

- 👉 А які слова, щоб змалювати свою маму, знайдеш ти?
- 👉 Допоможи дітям зібрати квіти для мами. Спробуй їх намалювати.

Прочитай — пригадай

Пригадай оповідання Василя Сухомлинського.

- Як описала очі, коси і руки своєї мами дівчинка, яка загубилася в юрбі? Як ти розумієш частину слова «най»?

найкрасивіша

найласкавіша

найдобріша

найкраща

- У якому ще творі згадуються такі слова?

Як дитина просить сонечко, веселку і дощик зустріти її матусю з роботи? Доповни рядки.

Усміхнися всіма...

Сяй-переливайся...

Сійся, лийся на...

- А якими словами сама дитина вітає маму?

Послухай пісню про матусю у виконанні Анастасії Карабан. Як говориться у приспіві про маму?

- Вивчи пісню напам'ять і заспівай для своєї рідної матусі.

ПРО ТЕБЕ І ТВОЇХ ДРУЗІВ

В'ячеслав Шахненко

Мій друг

Товаришів я маю багато. А дружу з Юрком. Ми живемо в одному будинку, на одному поверсі. У школі сидимо за однією партою.

Усі кажуть, ніби ми схожі між собою. Обидва біляві, кирпаті. В обох веснянки на носі. Ми разом ходимо в гурток «Юні шахісти», у кіно, на прогулянку.

Я поважаю свого друга за сміливість, готовність прийти на допомогу.

🔗 Підготуй розповідь про свого друга або подругу (за зразком прочитаного тексту).

Федько-фокусник

Понад усе мріяв Федько стати фокусником. Не пропускав жодної вистави артистів. Але розгадати таємниці фокусів хлопцеві не вдавалося.

На день народження тато подарував Федькові книжку «Таємниці фокусів». Від того дня Федько намагався оволодіти мистецтвом фокусника. Він наполегливо тренувався.

І ось настав день, коли Федько мав виступити на шкільному концерті.

— Дивись-но, не потерпи фіаско,— сказав хлопчикові тато.

— Фіаско?— перепитав Федько. Він уперше почув це слово.

— Італійське слово «фіаско»,— пояснив тато,— означає якусь невдачу. Колись давно італійські майстри славилися вмінням виготовляти скло. Коли ж у своїх виробках вони помічали бодай найменшу ваду, то з цього скла виготовляли звичайну пляшку, яку називали «фіаско».

...Радісний повернувся Федько додому.

— Триумф! — вигукнув він і, хитро посміхаючись, додав: — Надзвичайний успіх!

- ❧ Чим захоплюєшся ти? А твої друзі? Які гуртки ви відвідуєте? У які ігри граєте?

Грицько Бойко

Побіг і прибіг

— Розкажи, як в змаганнях шкільних
Ти із бігу усіх переміг!

— Ну, спочатку я, значить,— побіг,
Ну, а потім я, значить,— прибіг!..

- ❧ Чи подобається тобі розповідь переможця змагань?
❧ Уяви, що це тобі вдалося перемогти. Як би ти розповів(-ла) про це?

Олег Буцень

У новій школі

Переїхала Нюра на нову квартиру в інший район міста. Шкода їй було розлучатися зі старою школою, особливо з подружкою Валею.

У новій школі Нюра нікого не знала. Тому на уроках ні з ким не розмовляла, все придивлялася до учнів, до вчительки, до класу.

Якось на великій перерві підійшла до неї однокласниця Галя й питає:

— Ти ще ні з ким не дружиш?

— Ні,— відповіла Нюра.

— І я ні з ким не дружу,— зітхнула Галя.— Погані в нас у класі дівчиська: Оленка — задавака,

Вірка — хитруля, Надька — брехуха, Ірка — задирака...

Майже всіх дівчат класу перебрала Галя — всі погані виявилися. Лише про себе нічого не сказала.

— Просто не знаю, з ким ти зможеш у нас подружитися.

— Не турбуйся, — відповіла їй Нюра. — З ким я дружитиму, я ще не знаю. Зате знаю, з ким мені не треба дружити.

?

🧐 Чому Нюра зробила такий висновок?

Прислів'я

З добрим дружись, а лихого стережись.

ДВА ЛЕДАРІ

(татарська народна казка)

Розповідають, буцімто колись давно жили два ледарі.

Якось пішли вони в ліс і натрапили там на яблуню зі смачними-пресмачними яблуками.

Ледарі були дуже голодними. Ось один і каже:

— Слухай-но, давай потрусимо яблуню. Хоч яблук поїмо.

— Ото ще вигадав, трусити дерево! Чи тобі не леньки? Давай краще ляжемо під яблунею — яблука самі впадуть до рота.

Лягли вони під яблунею, роти пороззявляли.

Довго-довго лежали два ледарі і ще більше зголодніли.

— Хоч би одне яблучко впало! — промовив один.

— Слухай,— сказав інший,— але ж коли яблуко впаде,— його жувати доведеться.

— Твоя правда,— погодився перший.

Так і повернулися два ледарі додому зовсім голодними.

?

👉 Як ти вважаєш, чи цікаво було б тобі товаришувати з такими ледарями? Чому?

?

👉 Розглянь малюнки. Поміркуй, чим вони відрізняються.

👉 Чому Оленка сумувала? Що змінило її настрій? Склади розповідь про це.

🌀 Як треба спілкуватися з друзями? Обери правильну, на твій погляд, відповідь.

Частіше усміхатися	чи	бути завжди серйозним(-ою)
Розповідати про себе	чи	слухати свого друга (подругу)
Називати друга (подругу) на ім'я	чи	уживати прізвисько
Поводитися так, як хочеться тобі	чи	поводитися так, як би ти хотів(-ла), щоб друг (подруга) поведився(-лася) з тобою
Говорити про те, що цікавить тільки тебе	чи	говорити про те, що цікавить і твого(-ю) друга (подругу)

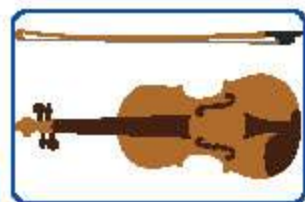
🌀 Попрацюйте в парі. Вигадайте та розіграйте таку ситуацію, щоб стало зрозуміло, як треба поводитися, а як — ні.

Прочитай — пригадай

- 🎧 Які твори навчили тебе вибирати друзів?
- 🎧 Про які захоплення Федька і Юрка з другом розповідається у творах В'ячеслава Шахненка та Наталки Бабенко?

- 🎧 Про яку особливість дружби говориться у вірші?

Анатолій Костецький

Твій друг тобі віддасть усе:
І свій квиток на карусель,
І цвях, і ґудзик, і літак,
Та не за щось — а просто так.

- За які риси характеру поважає Юрка його друг з оповідання В'ячеслава Шахненка?

- 🎧 Як ти розумієш прислів'я про дружбу? Поясни.

З ким потоваришуєш, таким і сам станеш.

Дружба — найбільше багатство.

Людина без друзів, що дерево без коріння.

СТАРІ КАЗКИ НА НОВИЙ ЛАД

Вадим Скомаровський

Колобок

М'ячик — не м'ячик,
Клубок — не клубок,
Підстрибом скаче,
Немов колобок.

Раптом вовчисько,
Гієни лютіш,
Іклами блиска:
— Я з'їм тебе!
— Їж.

М'ячик — не м'ячик,
Пустун-витівник
Стриб, наче зайчик,
На вовчий язик.

В того очиська
Полізли з орбіт,
Миттю вовчиську
Затьмарився світ.

Виє, голосить
Од болю хижак.
— Ще? Чи вже досить? —
Глузує... їжак.

Олександр Саєнко

Рукавиця

На узліссі — рукавиця.
Загубив хтось мимохідь.
В ній не хочуть поселиться
Вовчик, заєць і лисиця,
Жаба, миша і ведмідь.
Рукавиця кожушана
Із лінивої руки,
Рукавиця драна-драна,
Не залатані дірки —
В ній не житимуть звірки.

Наталія Бугай

Рукавичка

На узліссі невеличку
Загубив дід рукавичку.
Поселились в ній зайчата
І ведмедик, і більчата,
Жабка, мишка і синичка,
І рудесенька лисичка...

❧ Порівняй вірші. Чому в одній рукавичці звірі поселилися, а в іншій — ні?

Яєчко золоте, та не те

Жили собі дід та баба. Була в них Курочка Ряба. Знесла вона яйце. Не просте, а золоте!

Дід бив-бив — не розбив. Баба била-била — не розбила. Мишка бігла, хвостиком зачепила, яйце впало... і покотилося до лісу.

Зустріла яйце Лисичка, схопила і до своєї хатки понесла. Думає: «Виведу з нього отакенне курчатко! Ото вже наїмся».

Цілу ніч Лиска над яєчком сиділа. А вранці яйце впало і розбилося. А з нього викотилося сонечко і підстрибнуло аж до неба.

Не віриш? Визирни у віконце, весняне сонечко й досі там.

- ❖ Як ти вважаєш, чи цікавішими стали б казки, якби Баба Яга, Коцій Безсмертний чи Змій Горинич й інші злі сили були добрими та чемними?
- ❖ Якою б стала тоді, наприклад, казка про Червону Шапочку, якби Вовк був доброзичливим і вихованим? Розглянь малюнки та розкажи за ними казочку на новий лад.

?

- ❖ Є осіння казка. Вона про сонце, листя, вітер і хмари. Є зимова казка. Вона про сніг, хуртовину, мороз.
- ❖ А яка казка про тебе? Цієї казки ніхто не знає. І ніколи не дізнається, якщо ти її не вигадаш. Спробуй це зробити. Розкажи власну казку товаришам і дорослим.

Прочитай — пригадай

- 🌀 У якій казці згадується Колобок? Хто її автор?
- Із чим порівнюється колобок-їжак у вірші?

- 🌀 До яких віршованих казок намальовані рукавички?

- 🌀 Чи однакові звірі згадуються в обох творах про рукавички?
- У якому вірші герої ті ж самі, що і в народній казці?
- 🌀 Подивися мультфільм або послухай казку «Золоте курча» Володимира Орлова. Чим вона відрізняється від народної казки про Курочку Рябу?
- 🌀 Оленці так сподобалося читати казки, написані на новий лад, що вона склала свою казочку.

Посадив дід Олексій гарбуза. Виріс він великий-превеликий. Покликав дід бабу Настю. А потім онучку Мар'янку, песика Дружка, кішку Мурку. Принесли вони всі разом гарбуза додому. Наварили каші. Сіли дружно вечеряти.

- Спробуй і ти скласти свою казку на новий лад. Розкажи її у класі.

ПРОЧИТАЙ, УСМІХНИСЬ

Слова-втікачі

— Трапилася дивна історія,— сказала вчителька першокласникам,— з речень втекли слова! Їх треба обов'язково повернути на місце.

Першокласники записали речення і слова, котрі з них втекли.

А слова були ось які: *пляма, морква, песик, молоток, яечня, кішка, Наталя, каша, мама.*

— Гарненько подумайте,— порадила вчителька,— як розставити слова по місцях.

— А що тут думати?! — вигукнув Сергійко. Він вписав у речення всі слова підряд і першим підніс руку.

— У мене готово!

— Ну, прочитай, що в тебе вийшло,— сказала вчителька.

І Сергійко прочитав:

— Славко з'їв апетитну пляму. Мишко посадив у зошиті моркву. Тато прибив поличку песиком. Молоток гавкав і махав хвостом. Потім прийшла з роботи яєчня і почала готувати обід. Кішка шипіла на сковороді. У каструлі булькала Наталя. Каша кашляла, і її поклали в ліжко. Мама муркотіла і вигинала спину.

Усі діти засміялися і закричали:

— Не так! Не так!

А як? Ану, подумайте!

(З книги «Слово до слова — весела розмова»)

Прислів'я

Вадим Левін

У крамниці

Щоб дещо купити собі у крамниці,
Три друга втекли із дитячої казки
І чесно звернулися до продавщиці:
— Продайте нам, пані, півкіла, будь ласка...
— КРАсолі,— сказав, запинаючись, грак.
— КРЯсолі,— йому заперечив гусак.
А третій, хто овочі теж купував,
«Та ви не хвилюйтеся,— друзям сказав,—
КВАжіль так, як я — неКВАпливо, поволі:
Продайте, будь ласКВА, півкіла КВАсолі».

?

🧐 Ти здогадуєшся, хто був третім другом? Що тобі допомогло?

(З народного)

Кумкання жаб

- Ти чия, ти чия, ти чия?
- Микитова, Ми-ки-ки-това.
- Що варила? Що варила?
- Борщ, борщ, буряки-ки-ки!
- Кому, кому, кому?
- Микиті, Ми-ки-ки-ті!
- Микита? Який Ми-ки-ки-та?
- Чумак, чумак, чумак!

 Розучіть віршик так: один запитує, інший відповідає. Намагайтеся наслідувати кумкання жаб.

* * *

(З народного)

- Ми з тобою йшли?
- Йшли.
- Кожуха знайшли?
- Знайшли.
- А де ж він?
- Що?
- Кожух!
- Який?
- Та ми ж з тобою йшли?..

 Прочитайте народний безконечник за особами: один запитує, інший відповідає.

?

?

Будиночок, у якому ніхто не спить

Над кімнатою хлопчика жив песик, який цілу ніч гавкав, і хлопчик не міг заснути.

Над песиком жила киця, яка цілу ніч нявчала, і песик не міг заснути.

Над кицею жила сіра мишка, яка цілу ніч гризла дірку в підлозі, і киця не могла заснути.

А над сірою мишкою був залізний дах, по якому щоночі бубонів дощик, і мишка не могла заснути.

Ось такий це був будиночок, у якому вночі ніхто не спав.

Бо:

Над кімнатою хлопчика жив песик...

Смішинки-веселинки

Микола Герасименко

Підготовка

— Дядьку Іване! Ось подивіться, що я купив,— показує Грицько сусідові новий футбольний м'яч.

— Що ж,— почухав потилицю сусід,— треба, виходить, і мені терміново щось купувати.

— Теж м'яч? — спитав Грицько.

— Та ні, треба купити скло на запасні шибки для вікна,— посміхнувся дядько Іван.

🧡 Чому дядько Іван вирішив, що час купувати скло?

🧡 Закінчи діалог так, щоб посміхнулися твої товариші:

* * *

— Ти поглянь на свій одяг! Скільки я тобі казала, щоб ти не перестрибував ту калюжу!

— А я й...

* * *

- Дядьку, погладьте того пса.
- А він не кусається?
- ...

* * *

- Скільки тобі років, синку?
- Шість...
- Шість, а ти не більший за мою парасольку.
- А скільки..?

* * *

- Швидше збирайся, а то запізнишся в школу, — каже мама синові.
- Нічого, школа відчинена...

Прочитай — пригадай

- Який твір у розділі «Прочитай, усміхнись» тобі сподобався найбільше? Чому? А який видався найсмішнішим?
- А чи знаєш ти, що букви теж вміють жартувати? Прочитай вірш Ігоря Січовика і переконайся в цьому.

Ігор Січовик

Коли букви жартують

Лисичка знає назубок
Смачненьку казку «Колосок».

Соловей затьохкав влітку,
Як побачив гарну клітку.

Охав автобус, віз пасажирів:
Вчених пташок й дресированих звірів.

Пригріло сонечко як слід —
І на Дніпрі розтанув дід.

Хто з героїв так говорить?

КВАСОЛЯ

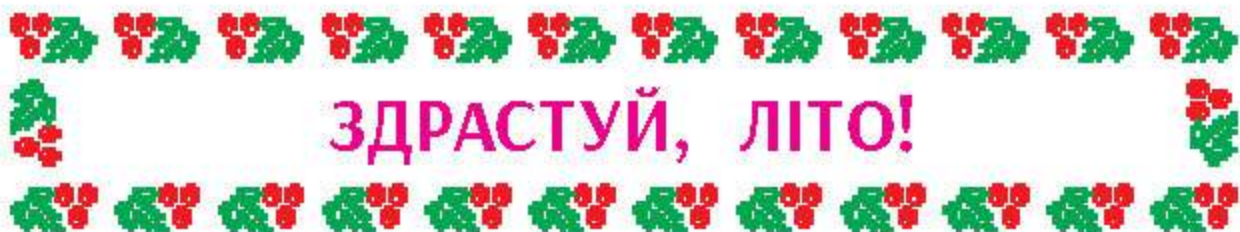

КРЯСОЛЯ

КРАСОЛЯ

- Розіграй із другом або подругою одну зі «Смішинок-веселинок» так, щоб слухачам стало весело.

ЗДРАСТУЙ, ЛІТО!

Алла Свашенко

Літо

З-під зеленого листу
Гляне личко суниці.
Вишня вдягне намисто,
І достигне пшениця.

Теплий дощик проллється,
Заколоситься жито.
Вся земля усміхнеться:
— Прийшло радісне літо!

Які ознаки літа згадуються у вірші?

Скільки ж ранків я проспав

Якось Василько запитав у батька:

— Тату, а що я робитиму влітку?

— Відпочиватимеш і працюватимеш,— відповів батько.— Завтра поїдемо зі мною в поле. Добре?

— Добре! — зрадів Василько.

Васильків батько працював агрономом. Він вставав удосвіта і їхав у поле.

Василько крізь сон почув, як хтось доторкнувся до його плеча. Ой, як не хочеться вставати! Але пригадав Василько, що сьогодні вони з батьком їдуть у поле. Підвівся, подивився довкола. Надворі ще темно. На небі зірки сяють, а на сході червоніє.

Василько вмився, поснідав з батьком. Ось вони вже і на подвір'ї. Василько показує на рожеве небо на сході й питає:

— Тату, що воно таке? Чому небо червоне? Невже там пожежа?

Батько усміхнувся:

— А хіба ти ніколи не бачив, як сонце сходить?

— Не бачив,— відповів Василько.

— Дивись,— сказав батько.— Побачиш раз — захочеться бачити щодня.

Потім вони стояли на околиці села. Перед ними зеленіло пшеничне поле. Сонячні промені блищали у крапельках роси. У блакитному небі співав жайворонок. Василько стояв, мов зачарований.

— Ой, красиво ж! — тихо промовив він.— Невже щодня так красиво?

— Щодня! — відповів батько.

— Скільки ж ранків я проспав! — із жалем промовив Василько.

Борис Харчук

Ромашка

Проклюнулася на леваді маленька ромашка. Навколо високі трави стоять. І всім їм до ромашки байдуже.

Незатишно стало ромашці, й вона сумно похилила голову. Коли чує: хтось грає. Срібно так, солодко.

Ворухнувся на ромашчиному стеблі один листочок, другий. Розплющила ромашка очі — аж то бджілка кружляє. Її крильця бринять, і від того — музика.

Радіє зелена земля. Радіє синє небо. Ромашка підвела голівку і розквітла: біла, біла, та ще із крапелькою жовтогарячого сонця.

І від того, що ромашка розквітла, літо стало ще кращим.

Анатолій Зарудний

Літо

Літо, літо золоте
Випиває роси
Та з пшениченьки плете
Україні коси.

Виглядає з-поміж віт
Вишнями в садочку,
Одяга на цілий світ
Сонячну сорочку.

Сонце, сонечко та соняшник

Починався літній день. На листі дерев переливалися всіма барвами веселки крапельки роси. Співали птахи, тягнулися квіти до Сонця, а над ними басовито гудів Джміль:

— Ж-ж-жарко...

Йому і справді було жарко.

— Ж-ж-жорстоке Сонце, ж-ж-жорстоке.

Почуло Сонце та й каже:

— Кожен день я проміння на землю посилаю, щоб черешні скоріше дозрівали, щоб пташки співали, щоб діти смаглявими ставали, а він... він мене жорстоким назвав.

Образилося Сонце та й сховалося за хмарку. Похмуро на світі стало, квіти пелюстки згорнули, птахи замовкли, мурахи входи та виходи своїх домівок закривати почали.

— Що робити? Як без Сонечка нам жити? — зашепотіли дерева.

— Я тут, ось я,— сказав хтось тоненьким голоском, і всі побачили маленького червонокрилого жучка, якого і справді звали Сонечком.

— А ти можеш землю зігрівати? — спитали Древа.

— Ні.

— А зробити так, щоб черешні поспіли? І щоб діти засмагли?

— Ні, не мо-жу... — зітхнуло Сонечко, — я тільки попелиць знищую, червців, кліщиків павутинних та інших дрібних шкідників.

— І за це тобі, Сонечко, спасибі, — вклонилися Дерева і знов зашепотіли: — Що робити? Що робити? Як без Сонечка жити?

— Може, я зумію вам допомогти? — запитав Соняшник. Він теж був на Сонце схожий: кругла голівка у жовтогарячих променях.

— А ти можеш землю зігрівати? Зробити так, щоб черешні поспіли та діти засмагли?

— Я теж всього цього не вмію, — тихо промовив Соняшник, — я тільки насінням людей годую.

— Це добра справа. І за це тобі дякуємо, — відповіли Дерева.

А Джміль знову гуде і гуде.

— Ж-ж-жаль, усі квіти пелюстки згорнули, ж-ж-жаль.

— Жаль! — обурилися Дерева. — А хто Сонце образив, хто його жорстоким назвав? Усе ти, все ти, Джмелю!

Вони так розхвилювалися, так розгойдалися, аж вітер знявся. Злякався Джміль, почав у Сонця пробачення просити:

— Ж-ж-жити без тебе не можна, пробач мені, пробач!!!

Виглянуло Сонце з-за хмарки, посміхнулося привітно. Зраділи дерева, пташки защебетали, квіточки розкрилися, а джміль над ними гудів:

— Ж-ж-жарко... але не дуж-ж-е, не дуж-ж-е...

Анатолій Костецький

Канікули

А що таке канікули?
Це літні дні барвисті,
Це час, коли нам ніколи
Хоча б на мить присісти,
Бо треба мчати босими
Навивпередки з вітром,
З густих лісів приносити
Горіхів повні відра.
Це час у річці хлюпатисьь,
Підсмажувати спини
І зранку в лузі слухати
Тонку струну бджолину.

 Розкажи, як ти збираєшся провести канікули.

Прочитай — пригадай

🍷 Упізнай вірші за римами. Хто їх написав?

листу — намісто

суниці — пшениця

жито — літо

проллється — усміхнеться

золоте — плете

роси — коси

віт — світ

садочку — сорочку

- Порівняй, що спільне та відмінне у віршах про літо Алли Свашенко й Анатолія Зарудного.
- 🍷 Хто з героїв казки Ірини Прокопенко може землю зігрівати?

- Спробуй пояснити, чому назви *сонце*, *сонечко* і *соняшник* дещо схожі.
- 🍷 Оберіть уривок із казки і розіграйте його в особах. Намагайтеся голосом і рухами передати настрій схвильованих дерев, невпевненого в собі сонечка і чуйного соняшника.

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

*ВОСКРЕСЕНСЬКА Наталія Остасівна
ЦЕПОВА Ірина Вікторівна*

**«УКРАЇНСЬКА МОВА. БУКВАР»
підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)
(Частина 2)**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Редактор *І. В. Єфімова*. Помічник редактора *Ю. В. Завгородня*. Технічний редактор *А. В. Пліско*.
Художнє оформлення *В. І. Труфен*, *В. В. Ковальчук*, *А. Л. Макарова*, *П. І. Макарова*. Коректор *Н. В. Красна*.

В оформленні підручника використані зображення,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 10.08.2018. Формат 84×108/16. Палір офсетний.
Гарнітура Букварна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,76. Обл.-вид. арк. 11,3.
Наклад 49 463 прим. Зам. № 7027.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальнича, 27, к. 135, Харків, 61071.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.
Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.
E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Підручник надруковано на папері українського виробника

Надруковано у друкарні ТОВ «Фактор-Друк»,
вул. Саратовська, 51, Харків, 61030.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5496 от 23.08.2017.
Тел. +38 (057) 717-51-85. E-mail: office@druk.factor.ua